A. Cense

Eenige aantekeningen over Makassaars-Boeginese geschiedschrijving

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 107 (1951), no: 1, Leiden, 42-60

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

ENIGE AANTEKENINGEN OVER MAKASSAARS-BOEGINESE GESCHIEDSCHRIJVING.

De verzamelingen van handschriften in de talen van Zuid-Celebes bevatten vele manuscripten van historische aard ¹⁾; de collectie, die de Matthes-stichting te Makassar in de jaren voor de oorlog heeft bijeengebracht ²⁾, bestaat zelfs voor de helft uit geschriften, welker inhoud geheel of gedeeltelijk uit geschiedverhalen en historische aantekeningen is samengesteld. De reden hiervoor behoeft niet in een bijzonder op deze soort van literatuur gerichte belangstelling der verzamelaars te worden gezocht; uit de samenstelling der collecties blijkt, hoezeer de bewoners van dit deel van Indonesië zich steeds voor het verleden hebben geïnteresseerd.

Men vindt deze belangstelling in ruime kring, vooral bij afstammelingen van oude vorsten- en hoofdengeslachten en bij personen, die uit hoofde van hun functie of vanwege hun aanzien in nauwe relatie tot leden dezer families staan. Velen hunner zijn in het bezit van een kroniek, waarin de belangrijkste feiten uit de geschiedenis van een geslacht tot een geordend geheel zijn samengevoegd, van dagboeken, waarin over langere of kortere perioden de gebeurtenissen van de dag zijn aangetekend, of ook wel van verzamelboeken, waarin vernomen mededelingen en afschriften van in andere handschriften aangetroffen stukken van allerlei aard zijn bijeengebracht. Voor al deze geschriften is de uit den vreemde overgenomen naam *lontara* ³⁾ in gebruik, een

¹⁾ Zie B. F. Matthes, Kort verslag aangaande alle mij in Europa bekende Makassaarsche en Boegineesche handschriften, vooral die van het Nederlandsch Bijbelgenootschap te Amsterdam (Amsterdam 1875) en Vervolg op het Kort verslag enz. (Amsterdam 1881).

²⁾ Deze verzameling bestaat hoofdzakelijk uit afschriften van handschriften in particulier bezit.

³⁾ Aan de oorspronkelijke betekenis van „geschrift op lontarblad” wordt bij het gebruik van dit woord niet gedacht; wil men te kennen geven, dat als schrijfmateriaal het blad van de lontarpalm (Mak. *leko* ^s *ballo* ^s, Boeg. *daung ta* ^s, uitgespr. *dautta* ^s) gebezigd is, dan duidt men zulke geschriften, die men in Zuid-Celebes nog maar hoogst zelden aantreft, wel aan met *lontara* ^s *leko* ^s *ballo* ^s of *lontara* ^s *daung ta* ^s, „lontar op palmbiad”.

woord, dat in het algemeen elk geschreven stuk kan aanduiden, maar gaarne in het bijzonder voor dit soort van handschriften met historische inhoud wordt gebezigd.

Treft het in de handschriften aangetroffen historische materiaal door omvang, niet minder verdient het onze aandacht vanwege aard en gehalte. Vergelijkt men het met hetgeen in andere gebieden in Indonesië aan geschiedverhalen is geboekstaafd, dan valt op hoe sober en reëel de bevolking van Zuid-Celebes in haar optekening van feiten en verwerking van gegevens is geweest. Inderdaad is zakelijkheid het meest typerende kenmerk van dit soort van literatuur; terecht vestigt R. A. Kern in zijn uitvoerige bespreking en gedeeltelijke vertaling van een Boeginees epos op de eerste Bone-oorlog de aandacht op de „aan Makassaren en Boegineezen in het bijzonder eigen geesteshouding zoals zij zich bij het schrijven van geschiedenis openbaart”⁴⁾.

Reeds lang voordat men zich een inzicht in omvang en waarde van de op Zuid-Celebes aanwezige geschiedbronnen had kunnen vormen is van Europese zijde daaruit geput. Uit het weinige, dat tot dusver uit de notitie van Cornelis Speelman, bij zijn vertrek van Makassar (1669) voor zijn opvolger opgesteld⁵⁾, is bekend gemaakt, zou men opmaken, dat hij over inlichtingen van lontarkenners heeft beschikt. Wat in 1759 Roelof Blok in zijn *Memorie van overgave* mededeelt, is, naar hij zelf in de voorrede verklaart, aan Makassarse en Boeginese bronnen ontleend; een Engelse vertaling van deze memorie werd in 1817 in Calcutta uitgegeven, publicatie van de originele tekst geschiedde eerst in 1848⁶⁾. Crawford's mededelingen over de oude geschiedenis van Bone en Goa in zijn *History of the Indian archipelago* (1820) berusten deels op een door hem in 1814 in Makassar aangetroffen manuscript van Bloks memorie, deels op daar verworven Makassarse en Boeginese geschriften, welke voor hem in het Maleis waren vertaald⁷⁾; in een chronologische tabel geeft hij, reeds van de 14de eeuw af, ook namen van vorsten van Zuid-Celebes met hun jaartallen⁸⁾, welke hij kennelijk door optelling van in de kronieken vermelde regeringstijden heeft gevonden.

Ook in Nederland is, wat de tijd vóór 1600 betreft, door schrijvers over de geschiedenis van Zuid-Celebes van de door Blok gegeven schets

⁴⁾ R. A. Kern, *Proeve van Boegineesche geschiedschrijving*, Bijdr. Kon. Inst., deel 104 (1948), p. 31.

⁵⁾ Zie F. W. Stapel, *Het Bongaais verdrag* (1922), p. 3.

⁶⁾ In *Tijdschr. v. Ned. Ind.*, 10, deel I, p. 3 vlg.

⁷⁾ o.c., II, p. 390.

⁸⁾ o.c., II, p. 481 vlg.

gebruik gemaakt; S. A. Buddingh, die de bouwstoffen voor zijn artikel „Het Nederlandsche Gouvernement van Makassar op het eiland Celébes” in het Tijdschrift v. Ned.-Indië, V, deel I (1843), zegt ontleend te hebben aan stukken uit Makassar, welke hem ter inzage waren gegeven, heeft voor zijn mededelingen over de oude geschiedenis van Goa klaarblijkelijk een op het werk van Blok teruggaand stuk geraadpleegd. In de 16de jg., deel II (1854) brengt het hier genoemde tijdschrift nogmaals Bloks aantekeningen onder de aandacht van zijn lezers.

Het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap, deel IV (1855), geeft p. 111 vlg. een stuk, getiteld „Makasaarsche Historiën” naar een handschrift van ongeveer 1795, berustend op een „opgave van den ouden Bataviaschen Moor, die alhier te Maros woonachtig is, met name Intjeh Timor”; het doet ons kennis maken met een van de officiële kroniek afwijkende traditie over de eerste vorstin van Goa, doch bevat verder de in verschillende handschriften overgeleverde geschiedenis van dit Makassaarsche rijk. Het tweede deel dezer Makasaarsche Historiën in T.B.G. VII (1858) bestaat uit mededelingen uit een handschrift, dat $\pm$ 1750 geschreven moet zijn, en handelt over de geschiedenis van verschillende staatjes in Zuid-Celebes; wat er in vermeld wordt vinden wij ten dele in de bekende kronieken van Goa en Bone terug. In aansluiting op het geschiedverhaal van Goa vindt men in T.B.G. IV een paar fragmentarische mededelingen uit een dagboek, dat hetzelfde blijkt te zijn als het belangrijke in 1880 door A. Ligtfoot, naar een handschrift afkomstig uit het bezit van de vorst van Tallo^s, La O^s danriu^s Karaeng Katangka Tu-menanga ri Suangga (gest. 1845), in getranscribeerde Makassaarse tekst met Nederlandse vertaling, enigszins verkort uitgegeven dagboek van de vorsten van Goa en Tallo^s uit de 17de- en de eerste helft van de 18de eeuw⁹⁾.

In het door J. A. Bakkers in een artikel over „Het leenvorstendom Boni” gegeven overzicht over de geschiedenis van het rijk Bone is een in 1859 in de woning van de vorstin Bësse^s Kadjuara aangetroffen kroniek gevolgd¹⁰⁾; de „Geschiedenis van het rijk Gowa” door B. Erkelens in 1896 gepubliceerd¹¹⁾, berust, wat de periode van de 16de eeuw betreft, grotendeels op gegevens van de Makassaarse kroniek van dit land.

⁹⁾ A. Ligtfoot, Transcriptie van het dagboek der vorsten van Gowá en Tello met vertaling en aantekeningen, in Bijdr. Kon. Inst., 4de Volgr., deel 4, p. 1-259; verder aangeduid als „Dagboek”. Een korte beschrijving van de geschiedenis van Tallo^s gaf Ligtfoot in T.B.G., 18, p. 43-66.

¹⁰⁾ Tijdschr. Bat. Gen., 15 (1865), p. 1-204.

¹¹⁾ Verh. Bat. Gen., 50, p. 81-121.

Historische teksten zijn gepubliceerd door B. F. Matthes in zijn *Makassarse en Boeginese Chrestomathieën*¹²⁾; de geschiedenis van het Boeginese rijk Tanete werd in 1883 door G. K. Niemann uitgegeven¹³⁾. Een Maleise vertaling van een Boeginese lontar over de geschiedenis van Tjamba is opgenomen in *Adatrechtbundel XXXI*, p. 288—300.

Daar hetgeen in vertaling werd bekend gemaakt alleen bepaalde uitingen van de geschiedschrijving van Zuid-Celebes betreft, leek het gewenst een overzicht en een korte karakterisering van het in handschriften aanwezige historische materiaal te beproeven. Een opmerking over de titel van dit artikel moge voorafgaan; onder de aanduiding „Makassars-Boeginese geschiedschrijving” zij niet alleen begrepen de historische literatuur van de Makassar en Boeginezen, maar ook de naar het voorbeeld van deze bevolkingsgroepen in andere talen van Zuid-Celebes, met name de Mandartalen geboekstaafde aantekeningen van geschiedkundige aard. Daar ik hier voornamelijk over Makassars materiaal uit het rijk Goa beschik, heb ik mijn voorbeelden grotendeels daaraan ontleend; veel van hetgeen aan deze zeer gevarieerde en belangwekkende Goase stukken is gedemonstreerd, zou echter ook aan andere bronnen kunnen worden toegelicht.

Het aanwezige historische bronnenmateriaal kan men onderscheiden in: dagboeken, verdragsteksten, adatrechtelijke aantekeningen, correspondentie. Als overgang tot de eigenlijke historiografische literatuur kunnen wij beschouwen de korte overzichten over bepaalde onderwerpen die in de handschriften worden aangetroffen; een enkel woord wordt aan deze overzichten gewijd, alvorens tot bespreking van de kronieken der rijken van Zuid-Celebes wordt overgegaan.

D a g b o e k e n. Het tot voor enige tientallen jaren nog gebruikelijke bijhouden van dagboeken is een gewoonte, die, voor zover mij bekend is, zo algemeen alleen bij die Indonesische bevolkingsgroepen wordt aangetroffen, die door de Makassars-Boeginese cultuur zijn beïnvloed. Van Celebes uit is het gebruik in de 17de en 18de eeuw met andere hofgewoonten doorgedrongen in Bima, waar het regerende vorsten-

¹²⁾ *Makassarsche Chrestomathie*, 2de dr. (Amsterdam 1883) en *Boeginesche Chrestomathie*, 3 dln (Amsterdam 1872), verder aangeduid als *Mak. Chr.* en *Boeg. Chr.*

¹³⁾ Uitgegeven vanwege het Kon. Inst. ter gel. van het zesde Intern. Congres der Orientalisten te Leiden (Den Haag 1883).

geslacht door vele banden met de adellijke families van Zuid-Celebes, in het bijzonder Goa, verbonden was en nog is. In Makassar hebben kapitanen der van oorsprong Maleise bevolkingsgroep, die in cultureel opzicht belangrijke invloed in Zuid-Celebes heeft gehad, deze gewoonte weer van hun Makassaars-Boeginese omgeving overgenomen: in een in de familie der kapitanen bijgehouden Maleis dagboek van het einde der 18de en het begin der 19de eeuw¹⁴⁾ zijn in verband met de rol, die deze functionarissen in het politieke leven van die tijd vervulden, ook boven lokaal belang uitgaande bijzonderheden bewaard gebleven.

In de dagboeken treft men of een enkelvoudige tijdrekening, meestal de Christelijke, of een dubbele jaartelling, de Islamietische en de Christelijke, aan; vooral in oudere registers, maar ook nog heel veel in dagboeken uit de vorige eeuw, worden de Europese maandnamen in het Portugees weergegeven, hetgeen een aanwijzing kan zijn voor de invloeden, die tot het ingang vinden van dit gebruik hebben bijgedragen¹⁵⁾.

Het terrein dat door de notities wordt bestreken, wordt bepaald door de maatschappelijke positie, de werkzaamheid en de relaties van degenen, die deze registers bijhielden of lieten bijhouden. Zal men in de vorstelijke dagboeken uit de 17de en 18de eeuw, staatszaken, belangrijke ondernemingen, krijgstochten, verdragen, gebeurtenissen in de vorstelijke familie en soms ook buitenlands nieuws aangetekend vinden en zal bij de lectuur opvallen, hoe patriarchaal het vorstenbestuur met zijn nauwe verbondenheid van staats- en familiezaken was, behalve deze registers kunnen ook door minder belangrijke personen bijgehouden dagboeken, waarin een grote diversiteit van notities is vastgelegd, bijdragen tot het verkrijgen van een voorstelling van de Makassaars-Boeginese maatschappij in verschillende perioden harer ontwikkeling gedurende de laatste drie eeuwen. Niet altijd zijn de berichten even belangrijk, soms doen zij denken aan de rubriek „Gemengde berichten” van een ouderwetse krant, maar tot scherper omlijning van het historisch beeld kunnen ook op zichzelf onbelangrijke mededelingen bijdragen¹⁶⁾.

¹⁴⁾ Thans in de verzameling van de Matthes-stichting in Makassar.

¹⁵⁾ Crawford, o.c., II, p. 382 acht het geenszins onmogelijk, dat de Portugezen de Makassarers op de gedachte gebracht hebben hun verrichtingen te boek te stellen.

¹⁶⁾ Het is jammer, dat Ligtvoet in zijn zo verdienstelijke uitgave van het Dagboek der vorsten van Goa en Tallo⁵ mededelingen, die hem van minder belang leken, heeft weggelaten, waardoor hij een categorie van berichten, die mede het karakter der dagboeken bepalen, grotendeels heeft geëlimineerd. Zo mogen bv. notities, dat op 16 Mei 1642 Viera (T.B.G., 4, p. 121: Wehera, Mak. hs. Ned.

De grote dagregisters vertonen duidelijk sporen van latere bijwerking; hier en daar zijn achteraf notities toegevoegd en bij de aanduiding van personen zal men soms namen aantreffen, die hun eerst later gegeven zijn ¹⁷⁾.

In de dagboeken oningevuld gebleven bladzijden worden gaarne benut voor het plaatsen van aantekeningen; zo hebben vele dagboeken tevens het karakter van notitieboeken, waarin men gegevens over allerlei zaken van de meest uiteenlopende aard, die men overigens ook wel in aparte verzamelboeken vastlegt, kan aantreffen. Zulke losse aantekeningen worden door eigenaren van dagboeken dikwijls van elkaar overgenomen.

V e r d r a g s t e k s t e n . Onder de historische aantekeningen zijn zeer belangrijk de mededelingen over verdragen en contracten, waarin de verhouding tot bondgenoten, afhankelijke gebieden en nederzettingen van vreemdelingen is vastgelegd. Door de vorsten van Celebes zijn tientallen van zulke overeenkomsten gesloten, meestal aangeduid, hetzij naar de plaats, waar zij tot stand gekomen zijn, hetzij naar het vorstelijk huis of vergaderpaviljoen (*baruga*), waar de besprekingen zijn gevoerd. Zo heeft het rijk Goa, dat in de 16de en de eerste helft van de 17de eeuw zijn macht gestadig heeft uitgebreid, zijn politieke relaties in een reeks van contracten vastgelegd en de *Ulukanaja*, de verdragen, werden zorgvuldig, als behoorden zij tot de rijksornamenten, bewaard ¹⁸⁾. Degene, die oudtijds de verdragen onder zijn berusting had, was de Rijksbestuurder ¹⁹⁾, de in het Goase staatsbestel zo belangrijke figuur, die ook op het buitenlands beleid grote invloed heeft uitgeoefend. Bij tijden werden de contracten met de vazalstaten vernieuwd — wij weten,

Bijbelgen. no. 17: iwihara) een olifant brengt, dat op 19 Nov. 1658 de olifant sterft en dat een Engels schip op 13 Jan. 1649 een tijger aanbrengt, niet zo erg belangrijk zijn; zij geven een indruk van de verhouding van Makassarse groten en Portugese en Engelse handelaren en van de verruiming van het gezichtsveld der Makassaren in het begin van de 17de eeuw. Andere berichten handelen over bovennatuurlijke gebeurtenissen of ongewone voorvallen, zoals de aantekening op 27 Dec. 1632 over een dode, die weer levend is geworden. Herhaaldelijk worden ook allerlei natuurverschijnselen gerapporteerd, zoals zons- en maansverduisteringen, aardbevingen, kometen, vreemde tekenen aan de hemel, enz.

¹⁷⁾ Ligtfoot, Dagboek, p. 2-3.

¹⁸⁾ In T.B.G., 4 (1855), p. 136 worden de *Ulukanaja*, daar abus. wetboek geheten, onder de rijksornamenten, die „bij den thans te Mangasa wonenden koning van Goa zijn”, genoemd.

¹⁹⁾ Ligtfoot, Dagboek, p. 76 en p. 216. Bij de mededeling, dat op 6 Nov. 1735 de *ulukanaja* bij Karaeng Madjannang worden gebracht, tekent Ligtfoot aan, dat dit beduidt, dat hij rijksbestuurder werd.

dat dit tijdens de Rijksbestuurder Tu-menanga ri Makkoajang ²⁰) en in 1639 is geschied —; uit het feit, dat in nieuwe contracten veelal in het kort de voorgeschiedenis wordt opgehaald, blijkt dat de Rijksbestuurder over een archief moet hebben beschikt. Ik bezit geen aanwijzingen, dat het Boek der Verdragen in originali nog ergens te vinden zou zijn, maar waarschijnlijk mogen wij in de verdragsteksten, die in hs. no. 193 van de Matthes-stichting, tussen allerlei andere gegevens worden aangetroffen, een afschrift van een groot gedeelte van het Goase Corpus Diplomaticum zien.

De teksten bevatten meestal bondige traditionele formules die de verhoudingen typeren, zo worden verschillende graden van onderworpenheid en onderhorigheid met staande uitdrukkingen als „Ik spreek, gij beaamt” of „onze vijanden, uw vijanden” aangeduid. In een verdrag op voet van gelijkheid, zoals in 1633 met Mataram werd gesloten, wordt de verhouding van de bondgenoten „als één man zijn” genoemd.

Voor de verhouding van het kerngebied van het rijk Luwu^s tot de omringende landstreken, waarvan vele tot het Toradja-gebied behoren, zijn kenmerkend de overeenkomsten, welke door of namens de vorst met vertegenwoordigers van die streken werden gesloten; een aantal daarvan zijn in chronologische volgorde over de periode 1668—1737 opgetekend ²¹).

A dat rechtelijke aantekeningen. Hoewel men collecties van wetten en vonnissen als zodanig niet tot de historische literatuur zal rekenen, vertoont ook dit juridische bronnenmateriaal enige karakteristieke eigenaardigheden, die vermelding in het kader van dit onderwerp rechtvaardigen. Niet alleen, dat de beknopte formulering der wettelijke voorschriften als een illustratie van de reeks gesignaleerde voorliefde voor zakelijkheid en exactheid kan gelden, in deze voorschriften komen ook menigmaal wijzigingen in het maatschappelijk bestel tot uitdrukking; uit mededelingen omtrent berechte zaken krijgt men de indruk, dat vaststelling van rechtsregels niet met negatie van de praktijk van het leven is geschied. De aan de uitvaardiging van voorschriften soms voorafgaande raadpleging van adat- en historiekenners getuigt bovendien van een streven om nieuwe bepalingen behoorlijk te funderen. Duidelijk blijkt, dat een maatschappij als de Goase, die in de loop der

²⁰) Vorst van Tallo^s 1546-1576, rijksbestuurder van Goa 1565-1576 (deze jaartallen, aangenomen op grond van gegevens van de kroniek, worden hier onder voorbehoud gegeven).

²¹) Hs. Bat. Gen. Vt. 123; Cod. or. Leiden 5449.

tijden wisselende vreemde invloeden heeft ondergaan, allerm minst statisch is geweest; de geschriften van dit rijk spreken dan ook meer dan eens van opheffing van oude gebruiken en oude vormen van rechtspleging en tekenend is in dit verband een uitspraak van de vorst 'Abd al-Djalil Tu-menanga ri Lakiung (regerend 1677—1709): „Wat mijzelf betreft, als ik dood ben en er zou iets zijn, dat men door mij verkeerd gedaan vindt, dan dient dat afgeschaft te worden; want ik acht het een goede daad jegens overledenen, te niet te doen, wat zij verkeerd gedaan hebben” ²²⁾.

Evenals staatkundige verhoudingen in contracten werden vastgelegd, is bij het toenemend verkeer tussen onderdanen van verschillende rijken — en als zodanig wordt ook de Oost-Indische Compagnie naast landen als Bone en Wadjo^s genoemd — vaststelling van de status van in een vreemd land verblijf houdende personen en uitvaardiging van voorschriften tot regeling van uiteenlopende belangen en oplossing van conflicten nodig gebleken; in Makassarse en Boeginese handschriften komt men bepalingen van deze aard herhaaldelijk tegen. Kennisneming van deze historische bronnen zal mede kunnen bijdragen tot verkrijging van een inzicht in de maatschappelijke ontwikkeling van deze landen.

Op schriftelijke vastlegging van handelsovereenkomsten en gebruikmaking van tolken werd aangedrongen door Maleise handelaren in het rijk Goa ten tijde van de *sabannara*^s (Mal. *sjahbandar*, ambtenaar voor scheeps- en handelszaken) Antje^s Useng in het begin van de 17de eeuw. De in dit verband gebezigde woorden voor contract (*paradjandjang*), tolk (*djurubasa*) en de met de optekening belaste ambtenaren (*djurutulisi*^s) bewijzen de Maleise oorsprong van de in Goa gebruikelijke handelsterminologie ²³⁾.

²²⁾ Hs. Matthes-stichting no. 159a, p. 19-20.

²³⁾ Het stuk komt in meer dan één hs. voor, o.a. in Mak. hs. Bijbelgen. no. 17, p. 106-108. De Mak. tekst heeft voor wat hier door „Maleis” vertaald is: *djarwa*. Men krijgt uit Mak. geschriften de indruk, dat *djarwa* een algemene aanduiding is voor Indonesiërs uit het ten Westen van Celebes gelegen deel van de archipel. Volgens de kroniek van Goa sloot vorst Tu-nipalangga (wiens regeringstijd op grond van gegevens van de kroniek onder voorbehoud op 1547-1565 te stellen is) een overeenkomst met onder leiding van de *djarwa* Ana^skoda Bonang staande vreemde handelaren uit Pahang, Patani, Tjampa, Menangkabau (Mak. Marangkabo) en Djohor, die zich in Goa waren komen vestigen.

Antje^s Useng (Mal. Ėntji^s Ĥusain) wordt in het Dagboek, in een aantekening van 28 April 1615, vermeld. *Djurutulisi*^s worden in de Goase kroniek genoemd als een der categorieën van personen, die onder Tu-nidjallo^s (1565-1590 volgens Mak. gegevens) met speciale werkzaamheden in dienst van de vorst werden belast.

Correspondentie. Van uitgaande brieven werd dikwijls copie (*tuladang*) aangehouden; gebruikelijk was het deze *tuladang* in verzamelboeken of op lege bladzijden van dagboeken te schrijven.

Korte historische overzichten. Als een begin van geschiedschrijving kan men beschouwen de korte historische overzichten, welke meestal verklaring van bepaalde situaties of voorvallen ten doel gehad zullen hebben. Aantekeningen van deze aard worden verspreid of in kleine collecties bijeen aangetroffen; soms zijn zij gedateerd, een enkele maal vermelden copïisten zowel de tijd van de eerste teboekstelling als de datum van overschrijven ²⁴⁾.

Dikwijls berusten deze notities op inlichtingen van erkende deskundigen op het gebied van geschiedenis en adat, die veelal op hun beurt weer bij anderen informaties hebben ingewonnen. In Goa werden de gedurende lange tijd uit één familie stammende rijksbestuurders gaarne als vraagbaak geraadpleegd, zoals de vrome Karaeng Tu-menanga ri Agamana (geb. 1573, gest. 1636) die de functie van Rijksbestuurder van Goa met die van vorst van Tallo^s verenigde, zijn zoon, de ook in Holland om zijn grote talenkennis en uitgebreide belangstelling bekende Karaeng Pattingalloang Tu-menanga ri Bontobiraeng (1600—1654) — „wiens aldoorsnuffelende brein, een gansche weerelt valt te klein”, zoals Vondel dichtte ²⁵⁾ — en dan diens zoon Karaeng Bontosunggu Tu-menanga ri Taenga (1643—1726).

Ter kenschetsing van de aard dezer notities moge hier een tweetal voorbeelden volgen.

²⁴⁾ Zo bevat hs. 193 van de Matthes-stichting, afschrift van een handschrift, welks inhoud grotendeels in de tijd van de Goase vorst 'Abd al-Djalil Tu-menanga ri Lakiung (1677-1709) is te boek gesteld, vele uit oudere geschriften overgenomen notities, waarbij in één geval verwezen wordt naar „het in zwart leer gebonden manuscript” van de vorst Tu-menanga ri Papambatunna, die van 1639-1654 regeerde.

²⁵⁾ In een gedicht naar aanleiding van een grote aardglobe door de beroemde kartograaf Dr Joan Blaeu vervaardigd in opdracht van de Oost-Indische Compagnie, die van deze Karaeng Pattingalloang een verzoek had ontvangen om toezending o.a. van: „Twee globesen van 157 a 160 duymen circumferentie ofte int ronde van hout off coper daermen de pool Suyden en Noorden op can stellen”, „Een grote wereltcaerte off mappa mundi; de beschrijvingh in Spaense, portugiese off latijnse Tale”, „Een boeck vande beschrijvingh des heele werelts, Atlas int latijn, spaens off portugies met hun caerten”.

Zie De werken van Vondel, ed. Sterck e.a., V, p. 495 en J. Keuning, Een reusachtige aardglobe van Joan Blaeu uit het midden der zeventiende eeuw, Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen. 2de s., LII (1935), p. 525-538.

Wanneer Karaeng Bontosunggu iets wil weten over afkomst en geschiedenis van de Badjo's, het in het Oosten van Indonesië en hier en daar in de Philippijnen langs de kusten aangetroffen vissersvolk, wendt hij zich tot I A(m)bo(ng), moeder van de *papu*^s (hoofd der Badjo's) Daeng Numalo, die hem dan verhaalt over de eerste vestiging van dit volk op de Westkust van Zuid-Celebes, het ontstaan van hun onderhorigheid aan de vorst van Goa en de door een vroegere *papu*^s verworven rechten op de plaats Pota op Sandawo (Manggarai)²⁶⁾. Daar aan deze mededeling over de Badjo's in de handschriften meestal een stuk over Goa's bemoeienis met Sandawo voorafgaat²⁷⁾ en in de tijd van Karaeng Bontosunggu enige malen expedities naar dit deel van het eiland Flores hebben plaats gehad, moet de voor de Badjo's aan de dag gelegde belangstelling stellig met politieke aspiraties van Goa ten aanzien van Manggarai in verband worden gebracht.

Het verhaal, hoe het rijkje Sanrabone in de 16de eeuw vazalstaat van Goa werd, is volgens hs. Ind. Inst. no. 668/216, p. 135, in een samenkomst van de Arumpone en Karaeng Matoaja (de oude Karaeng, bedoeld is Karaeng Bontosunggu) met mensen van Sanrabone op 5 Sept. 1718 opgetekend door het lid van de Goase rijksraad de Gallarrang Mangasa²⁸⁾. Verneemt men nu uit het Dagboek van de vorsten van Goa en Tallo^s, dat op 31 Aug. 1718 de vorst van Sanrabone, die zich tot de Nederlanders gewend had, door de koning van Bone bij de koning (van Goa) wordt gebracht, volgens aantekening van Ligtfoot²⁹⁾, om vergiffenis te vragen voor het feit, dat hij de tussenkomst der Nederlanders tegen de koning had ingeroepen, dan ligt de veronderstelling voor de hand, dat de enige dagen later bijeengeroepen Sanraboneërs naar aanleiding van dit voorval inlichtingen over de onderhorigheid van Sanrabone aan Goa hebben moeten geven.

Kronieken. Met de kronieken, waarin overleveringen, mededelingen en historische notities tot een geordend geheel zijn samengevoegd, komen wij eerst op het gebied der eigenlijke geschiedschrijving. Talrijk zijn de kronieken waarin over kortere of langere perioden de geschiedenis van de staatjes van Zuid-Celebes is beschreven. De geschiedboeken van de meeste rijken zijn reeds vele generaties geleden

²⁶⁾ Deze notitie wordt o.a. aangetroffen in Mak. en Boeg. hss. Ned. Bijbelgen., no. 17, p. 97-99 en no. 208, p. 62.

²⁷⁾ Mak. en Boeg. hss. Ned. Bijbelgen., no. 17, p. 95-96, no. 208, p. 61.

²⁸⁾ De tekst van dit verhaal is gepubliceerd in Matthes, Mak. Chr., p. 214-216.

²⁹⁾ Ligtfoot, Dagboek, p. 194.

afgesloten, zo lopen de grote kronieken van Bone en Goa maar tot het midden van de 17de eeuw ³⁰⁾. Er zijn echter historiebeschrijvingen, die tot in veel later tijd zijn voortgezet, van Wadjo^s bv. bestaan kronieken die tot het midden van de 19de eeuw doorgaan. Over het algemeen geldt dat men bij de lectuur der kronieken eerst in het begin van de 16de eeuw vaste historische grond onder de voeten gaat voelen; hetgeen uit oudere perioden wordt medegedeeld bevat meestal veel legendarische elementen.

Geschiedschrijving puur om de wille van de kennis van het verleden is ook in Zuid-Celebes zeker niet het doel geweest, waarmede de kroniekschrijver zich aan de arbeid heeft gezet; wat hem voor ogen stond, was de tijdgenoten te tonen wat de voorouders hebben gewrocht, het ontstaan van bestaande situaties en verhoudingen te beschrijven en zo wellicht tevens bewijsgronden te leveren voor de geldigheid of ongeldigheid van bepaalde aanspraken. Hierbij zullen zekere feiten wel eens iets te veel in het licht worden gesteld en andere meer in het duister gelaten, en zullen in verschillende kronieken, die dezelfde gebeurtenissen behandelen de accenten wel eens anders worden gelegd, maar toch maakt wat op sobere wijze aan feitenmateriaal is vastgelegd, bij alle eenzijdigheid over het algemeen een betrouwbare indruk; wat namen, jaartallen, enz. betreft zij men natuurlijk steeds op afschrijversfouten bedacht.

In de aanhef van de geschiedboeken van Goa en Bone wordt uitdrukkelijk de reden der teboekstelling vermeld. Na de gebruikelijke formules waarmede men zich voor mogelijke kwade gevolgen van het noemen van de namen der oude vorsten tracht te vrijwaren, zegt de Goase kroniekschrijver — en de Bonese kroniek drukt zich op bijna dezelfde wijze uit —: „de teboekstelling geschiedt alleen, omdat te vrezen is, dat de oude vorsten mogelijk door hun nageslacht vergeten zouden worden ³¹⁾; wanneer men omtrent deze zaken onwetend zou zijn, zouden de kwade gevolgen tweeërlei zijn, nl. dat wij onszelf, of te erg vorst zouden voelen — de Bonese tekst zegt, dat wij zouden denken geen hemel meer boven ons te hebben — of dat buitenstaanders ons maar voor gewone mensen zouden aanzien”.

³⁰⁾ Wel vindt men in de handschriften over episoden uit latere tijd min of meer uitvoerige aantekeningen.

³¹⁾ In de voorrede van zijn *Memorie* zegt Blok, dat de toenmalige vorst van Bone bedreigd had de Boeginese kroniek van zijn land te zullen verbranden, wanneer de Boneërs hem als vorst zouden afzetten „daar hij zijn tijdgenooten dan onwaardig hield om het voorgeslacht te kennen, waarvan zij afkomstig waren” (T. v. N.I., 10, deel I, p. 4).

Nemen wij ter typering van het karakter der kronieken als voorbeeld de meest systematische en bondige dezer historieverhalen, de geschiedenis van de rijken Goa en Tallo^s, dan merken wij op, dat deze kroniek — hierin met de meeste Makassarse, Boeginese en Mandarse kronieken overeenkomend — in regeringsperioden is ingedeeld. Binnen het raam van elk tijdvak worden behandeld — aan een vaste volgorde wordt niet altijd de hand gehouden — de namen van de vorst, d.w.z. zijn eigen-naam, zijn adellijke titel, zijn titel als apanageheer en als regerend vorst dikwijls ook zijn Arabische naam³²⁾, dan zijn ouderdom op belangrijke tijdstippen in zijn leven, de duur zijner regering, zijn oorlogen, de door hem gesloten verdragen, zijn relaties met vreemde vorsten in Indonesië en daarbuiten, zijn betrekkingen met vreemde handelaren, zijn reizen en binnen- en buitenland, zijn huwelijken en kinderen, en vervolgens een opsomming van onder zijn regering bekend geworden — voorgesteld als door hem ingevoerde — nieuwigheden, zowel op geestelijk gebied als van materiële aard, en door hem of tijdens zijn regering afgeschafte gebruiken of zaken. Tenslotte ontbreekt zelden een oordeel over de persoon van de vorst, waarbij vooral aan zijn goede eigenschappen aandacht wordt besteed, doch herhaaldelijk ook van minder loffelijke kwaliteiten wordt gewag gemaakt; geprezen worden: dapperheid, rechtvaardigheid, égarde tegenover mensen van stand, vriendelijkheid in de omgang met onderdanen en vreemdelingen, mildheid, gastvrijheid, studiezin, bedrevenheid in een of ander handwerk. Een enkele maal worden bij het opmaken van de balans vorsten met voorgangers of opvolgers vergeleken. Zozeer werken de kroniekschrijvers volgens een schema, dat zij, ook wanneer zij over een onderwerp niets te berichten hebben, niet verzuimen dit aan te tekenen. Er wat bij fantaseren doen zij niet, herhaaldelijk komt men opmerkingen tegen als: „hierover kan ik niets zeggen, want ik heb er niets over aangetekend gevonden en niemand dergenen, bij wie ik navraag deed, heeft mij kunnen inlichten”. Zo weet de kroniek van Goa van een reeks van vorsten vóór de rijksdeling Goa-Tallo^s op het eind van de 15de eeuw alleen te vermelden, dat zij de vorstelijke heerschappij bij overerving kregen; niet kan de schrijver ons opgeven wie hun vrouwen en kinderen waren en evenmin kan enig gegeven over hun oorlogen of de duur van hun regering worden verstrekt, omdat, zo zegt de kroniek, er in die tijd nog geen geschriften waren. Van vorst Tu-nipalangga (zie p. 49) wordt o.a.

³²⁾ In Makass. geschriften meestal als *areng ara^s* „Arabische naam”, in Boeginese als *asəng djarwa* „djarwa naam” aangeduid, zie voor *djarwa* boven p. 49.

gezegd, dat hij als wijs, rijk en zeer dapper geprezen werd; „niet wordt tot zijn lof vermeld, dat hij rechtvaardig, vriendelijk of bedreven in een of ander handwerk was”. Soms zien wij als het ware de kroniekschrijver vóór ons, bezig zijn materiaal te ordenen; wanneer bv. in een Goase genealogie de naam van iemand voorkomt, die later vorst van het rijk Tallo⁵ zal worden, heet het: „deze persoon bespreken wij hier niet verder; wij brengen hem bij de geschiedenis van Tallo⁵ ter sprake; wij handelen nu eerst de vorsten van Goa af”. Een dergelijke opmerking in de kroniek van Bone: „de namen van de overige kinderen zijn te vinden in de geslachtsrollen³³⁾”, wat in dit geschrift behandeld wordt is de kroniek van de vorsten van Bone, generatie voor generatie”.

In Goa zouden officiële klerken, *palontara*⁵, onder Tu-nidjallo⁵, dus ± 1575, zijn aangesteld³⁴⁾. Over hun taak wordt niets medegedeeld; men mag wellicht veronderstellen, dat deze *palontara*⁵, behalve dat zij met de optekening van contemporaine feiten belast waren, ook de personen zijn geweest, die de gebeurtenissen van een afgesloten periode in een geordend en samenhangend verhaal hebben beschreven. Dat geschiedverhalen werden bijgewerkt blijkt reeds hieruit, dat iedere vorst wordt aangeduid met de naam, die hem volgens een op Zuid-Celebes bestaand gebruik, na zijn overlijden werd gegeven, een naam, die hetzij wijst op de plaats, waar hij gestorven of begraven is, of de omstandigheden, waaronder hij gestorven is³⁵⁾. Men kan hierbij nog opmerken,

³³⁾ Boeginezen en Makassaren hebben een grote vaardigheid in het samenstellen van stambomen; zijn deze uitgebreid, dan maakt men er meestal een rol van.

³⁴⁾ Matthes, Mak. Chr., p. 168, waar de *palontara*⁵ naast de *djurutulisi*² (zie boven) worden genoemd. Volgens de kroniek — o.c., p. 151 — zou Daeng Pamatte' (aldus werd deze naam door mijn vroegere medewerker, wijlen de heer Noeroeddin Daeng Magassing getranscribeerd), *tumailalang* (minister) en *sabannara*⁵ van vorst Tu-mapa⁵ risi⁵ kallonna (± 1530) de eerste zijn geweest, die *lontara*⁵ *mangkasaraka* maakte. Daar het woord *lontara*⁵ niet alleen „geschrift” beduidt, maar in bepaalde samenstellingen ook „Makassars schrift” kan betekenen (bv. *angngukiri*⁵ *lontara*⁵, Makassars schrift schrijven; *a*⁵ *lontara*⁵, het Mak. schrift lezen of schrijven) en hier van „de Makassarse *lontara*⁵” sprake is, zal de bedoeling van de kroniek wel zijn deze Daeng Pamatte⁵ als eerste maker of uitvinder van het Makassarse schrift te introduceren. Het is onzeker, welke waarde aan deze traditie mag worden toegekend. Naast het gewone Mak.-Boeg. schrift bestaat een z.g. oud Mak. schrift, dat b.v. in 1667 door de Makassarse ondertekenaars van het Verdrag van Bungaja werd gebezigd en tot in de vorige eeuw nog wel gebruikt werd. Het vraagstuk van de ouderdom en de onderlinge verhouding van de in Zuid-Celebes gebruikelijke schriftsoorten behoeft nader onderzoek. Kern achtte het schrift van Zuid-Celebes afgeleid van „een Sumatraansch, zegge oud-Maleisch alfabet, uit een tijd toen Lampongsch, Bataksch, en Réjangsch schrift nog één enkele variëteit van het Oudjavaansche vormden” (Verspr. geschr. VII, p. 70).

³⁵⁾ Bv. Makass.: Tumenanga ri Lakiung, die in Lakiung rust; Tu-mapa⁵ risi⁵

dat in Makassarse en Boeginese kronieken vreemde vorsten dikwijls worden genoemd met de namen, waaronder zij tijdens hun leven bekend waren, waaruit blijkt, dat in die gevallen, waarin vorsten in de omgeving van de geschiedschrijver minder bekend waren, hun namen aan bijwerking zijn ontsnapt. Verder valt op, dat latere bewerkers bij genealogische uiteenzettingen soms familierelaties tot in eigen tijd hebben uitgewerkt, zodat men daaruit bij benadering het tijdstip van de redactie van bepaalde stukken kan opmaken.

Dat oudere stukken der officiële kronieken in de tijd na de islamisering de ons bekende vorm hebben gekregen, blijkt uit de sobere wijze, waarop oude, overgeleverde stof, die al vroeg in de geschiedenis der oude vorsten opgenomen moet zijn geweest, tenslotte werd geredigeerd. Zo wordt in het verhaal van de Manurung, de „neergedaalde”, waarmee gelijk de meeste kronieken, ook de Goase aanvangt, *manurung* verklaard met „van wie men niet weet vanwaar zij gekomen is en hoe zij gestorven is”. Ook in de door Matthes uitgegeven Bonese kroniek bespeurt men hier en daar een neiging om zich van religieuze voorstellingen der voorouders te distantiëren en door een kleine bewerking oude overleveringen voor het Moslimse nageslacht meer aannemelijk te maken. Ter illustratie geef ik hier naast elkaar twee verhalen, over Bone's vierde vorstin Bënri Gau⁵, die na afstand van de regering te hebben gedaan, zich op haar land in Tjina had teruggetrokken en ons nu wordt beschreven op het ogenblik, dat zij bezig is na de rijstooft op de zolder van haar huis een rijstvoorraad op te slaan. Een ons naast de kroniek bewaard gebleven overlevering³⁶) vertelt nu verder: „Op eens kwam de *api dewata*, het godenvuur, laaiend en wervelend, op het huis af; toen werd er gezegd, Heer, Uw medegodheid is hier niet (?), zij is bezig op de zolder met het opstapelen van bossen rijst. Toen klom het godenvuur, vlammend, langs de trap naar de zolder op en opeens was zij daar... (?) verdwenen en ook haar lijk werd niet meer gevonden; daarom wordt zij genoemd „die in Tjina is weggezweefd”.

Nu de tekst van de kroniek³⁷): „Toen kwam er, naar onze voorouders hebben overgeleverd, wat *api dewata*, godenvuur, wordt genoemd, en dat kwam opeens, wervelend op het huis af; het klom,

kallonna, die aan een keelziekte leed; Tu-nidjallo⁵ die door amok om het leven gekomen is; Tu-menanga ri agamana, die in zijn godsdienst ontslapen is.

Boeg.: Matinroë ri Bontoala⁵, die in Bontoala⁵ overleden is.

Mand.: To-matindo di Burio, die in Burio ontslapen is.

³⁶) In een Boeginees handschrift in bezit van de Zelfbestuurder van Goa.

³⁷) Matthes, Boeg. Chr., I, p. 476.

naar wordt overgeleverd, langs de trap op en toen het, naar wordt overgeleverd, wervelend boven gekomen was, krom het naar de zolder; het godenvuur doofde uit en de koningin werd niet meer gezien; zij werd daarom „de in Tjina weggezweefde” genoemd”.

Daar de kroniekschrijver zijn taak beperkt ziet tot het vastleggen van de geschiedenis van de regeerders des lands en de historische ontwikkeling van een bepaalde streek, los van hun persoon, hem op zichzelf geen object van navorsing is, zal bij zijn beschrijving van het verleden zijn interesse ophouden, wanneer hij bij de oorsprong van het vorstelijk voorgeslacht is aanbeland; verder gaat hij niet.

Wanneer de kroniek van Goa het tijdvak, voorafgaande aan de vorsten, over wie, met min of meer zekerheid, iets kan worden verteld, met enige vorstennamen en enkele bijzonderheden heeft gevuld, en als eerste der dynastie de *Manurung* in haar optreden tegenover een negental reeds aanwezige hoofden schildert, vermeldt zij verder geen bijzonderheden over deze hoofden en hun gebieden, hoewel in de plaatselijke overleveringen, waarvan enkele door Friedericy zijn verzameld³⁸⁾, daarover nog allerlei wordt verteld. De reden ligt voor de hand; vermelding had voor het regerende geslacht geen belang en waar uit die locale verhalen zou kunnen blijken, dat in de tijd toen Goa nog onaanzienlijk was, er andere gebieden waren die niet voor Goa onderdeden en wellicht zelfs meer betekenden, was er voor de kroniekschrijver geen aanleiding om daarop speciaal de aandacht te vestigen. De lange tijd zo sterk op Goa gerichte belangstelling zal ook allengs de herinnering aan de vroegere toestand der omringende streken hebben doen verflauwen. In dit verband is tekenend een door Friedericy vermelde overlevering over de grote vriendschap van een der oude Karaengs van Goa voor het hoofd Bela Punranga van Borissallo, dat in die tijd een vazalstaat van Goa werd. Toen de vorst de geschiedenis van Goa liet opschrijven, en als gunstbewijs aan Bela Punranga toestemming gaf ditzelfde voor Borissallo te doen, wilde deze daarvan geen gebruik maken om zich zo de mindere van de vorst te tonen (p. 407).

Kennelijk als laatste rest van oudere tradities worden in sommige Goase handschriften vóór de *Manurung* nog enige namen van vorsten zonder verdere bijzonderheden genoemd; een blijkens een aantekening van Raffles omstreeks 1800 nog bekende overlevering over enige aan de Bonese *Manurung* voorafgaande vorsten vond ik tot dusver in geen enkel handschrift³⁹⁾.

³⁸⁾ Adatrechtbundel XXXI, p. 364-427.

³⁹⁾ Raffles, History of Java, II, Appendix F, p. 188.

De kronieken bevatten, zoals reeds werd opgemerkt, uit de tijd vóór 1500 maar weinig betrouwbare historische gegevens. Ik heb nooit op Zuid-Celebes de veronderstelling horen uiten, dat er oudere kronieken dan de thans bekende zouden hebben bestaan. Een vaag idee omtrent oudere rijkjes kan men zich vormen uit plaatselijke legenden en uit de oude mythische literatuur ⁴⁰⁾.

De gedachte is wel eens uitgesproken, dat het aanvangen der meeste kronieken met een *Manurung* zou wijzen op vestiging van nieuwe dynastieën door vreemdelingen ⁴¹⁾; dit is niet waarschijnlijk, daar de *Manurung*-gedachte geheel past in het oud-Boeginese religieuze systeem, waarin de wereld der vorsten met die der goden in verbinding staat en vorstenritueel een voorstelling van de verrichtingen van het hemelse voorgeslacht bedoelt te zijn. Dat er van nederzettingen van vreemdelingen geen invloed is uitgegaan is hiermede niet gezegd; er zijn aanwijzingen, dat dit inderdaad zo is geweest.

Historische waarde van dichtwerken. Een kunstwerk te leveren heeft de samenstellers der kronieken niet als doel voor ogen gestaan; men heeft zich zakelijk bij zijn onderwerp gehouden en over het algemeen is geen neiging te bespeuren om — zoals in de Maleise kronieken schering en inslag is — allerlei aan de literatuur ontleend materiaal in te lassen. Evenwel, men zou zich mogen verwonderen, als een volk met een zo op het verleden gerichte belangstelling, in zijn wel als literair werk bedoelde scheppingen, geen historische motieven zou hebben verwerkt. Dit blijkt dan ook ruimschoots het geval te zijn.

In zijn *Account of Celebes*, als bijlage F aan zijn *History of Java* toegevoegd, vermeldt Raffles, dat de Bonese koningin Zainab Zakīyat al-Dīn (overl. 1749) een gedicht vervaardigd zou hebben over de geschiedenis van Bone, te beginnen bij de eerste vorst Mata-selompo^se tot aan haar tijd. Matthes noemt diverse gedichten (Boeg. *tolo*) die een historische gebeurtenis of een bepaalde figuur tot onderwerp hebben en heeft twee ervan met vertaling en aantekeningen uitgegeven ⁴²⁾. Van stijl en inhoud der *tolo*'s kan men uit deze vertalingen en uit het boven-

⁴⁰⁾ Zie Kern, *Catalogus der Boegineesche, tot den I La Galigo-cyclus behoorende handschriften* (1939), p. 12-13.

⁴¹⁾ Deze mening werd door R. A. Kern, *Feestb. Bat. Gen.*, I, 1929, pag. 297 reeds weerlegd.

⁴²⁾ Heldendicht op Daeng Kalēbu (Makassar, 1858) en een *tolo* op de Tweede Bone-oorlog van 1859 (Makassar, 1862). De dichters van deze beide *tolo*'s zijn bekend.

genoemde artikel van R. A. Kern⁴³) een indruk krijgen. De dichter van het door Kern behandelde gedicht over de eerste Bone-oorlog in 1825 is Daeng Mamangung, zoon van een vorst van Mario, die uit hoofde van zijn positie als politiek zendeling van het Nederlands Gouvernement de gebeurtenissen van die tijd nauwkeurig had kunnen volgen. Uit de gevallen, dat *tolo*-dichters bij name bekend zijn en het bij enkele *tolo*'s aangetekende, dat zij in opdracht of op verzoek van een vorstelijk persoon zijn vervaardigd, blijkt, dat men de dichters moet zoeken onder diegenen, die of zelf tot de vorstelijke familie behoren of uit de omgeving van een hof gegevens hebben ontvangen en wellicht ook familiechronieken en dagboeken ter beschikking hebben gekregen; ook zijn de dichters wel personen, die, zoals de juist genoemde Daeng Mamangung, persoonlijk bij door hen beschreven verrichtingen betrokken zijn geweest. Men zou deze *tolo*'s poëtische paraphrasen van historisch feitenmateriaal kunnen noemen. Uit een arsenaal van dichterlijke woorden en beelden put de dichter daarbij vrijelijk, in stereotype woordenpraal laat hij zijn helden spreken, zoals hij dit voor bepaalde situaties passend vindt, maar bij alle pompeuze breedsprakigheid zal hij de historische draad vasthouden.

Dit komt zo duidelijk uit in het grote gedicht over de bekende vorst van Bone, Arung Palakka, de grote tegenstander van Goa en bondgenoot van de Oost-Indische Compagnie in haar strijd tegen dat rijk in de tweede helft van de 17de eeuw⁴⁴). Volgens Matthes werd in zijn tijd dit gedicht aan het hof van Bone, waar het vermoedelijk wel ontstaan zal zijn, nog veel gelezen. Het avontuurlijke leven van deze Arung Palakka, zijn vlucht uit Goa, zijn strijd in samenwerking met de Nederlanders op Java en Sumatra, zijn aandeel in de onderwerping van Goa, zijn krijgstochten op Celebes tot in de Toradja-landen, dit alles wordt in echte *tolo*-stijl verhaald, overdreven wat de schildering betreft, maar toch zodanig, dat men historisch vaststaande feiten er alle duidelijk herkenbaar in terugvindt. Beschouwd als geschiedbron kunnen wij de *tolo*'s, ontdaan van alle verfraaiing, ter aanvulling van de gegevens der kronieken en dagboeken met enige voorzichtigheid gebruiken.

Ik moge thans even het terrein der historiographie verlaten en in verband met de *tolo*'s de aandacht vestigen op een soort van in de volkssfeer ontstane, mondeling overgeleverde heldendichten, waarbij een

⁴³) Zie boven, p. 43.

⁴⁴) Een episode uit dit gedicht is door Matthes met vertaling en aantekeningen uitgegeven in Boeg. Chr., II, p. 410-415 en III, p. 243-250.

of andere gebeurtenis of figuur, — dikwijls alleen van lokaal belang — slechts een uitgangspunt is ⁴⁵⁾). Deze gedichten worden op levendige wijze met begeleiding van een snareninstrument voorgedragen en, door hun aanvullende improvisaties allen mede-auteurs, brengen de zangers, in voortdurend contact met de toehoorders en zelf door het rhythmme meegesleurd, telkens weer variaties op de tekst der gedichten aan.

Geen duidelijker bewijs voor de afstand, die de hofkunst der Boeginese *tolo's* van de volkskunst der Makassaaarse heldendichten ⁴⁶⁾ scheidt, dan een vergelijking van het genoemde gedicht over Arung Palakka met de Makassaaarse *Kappala's tallumbatua*, het gedicht der drie schepen, dat dezelfde bekende figuur tot onderwerp heeft ⁴⁷⁾.

De door de val van het Makassaaarse Rijk van Goa in de tweede helft der 17de eeuw plotseling ingetreden verschuiving der machtsverhoudingen, is voor het volk altijd moeilijk te verwerken geweest, en zo had in de volksverbeelding allengs een meer bevredigende voorstelling van zaken de herinnering aan de ondergane vernedering doen vervagen en was de vreemde Boeginese onderwerper geworden tot een prins van Goase bloede, die, wetende dat zijn vader, de koning, hem wil doden, uitwijkt, en na veel omzwervingen bij de Compagnie de hulp vindt, waardoor het hem gelukt weer triomferend in zijn land terug te keren. Wat uit deze en andere heldendichten te leren valt, is, welke deugden de Makassaar van de oude stempel waardeert; als gedicht kan men ze in hun dramatische schilderingen en soms humoristische uitweidingen zeker appreciëren, maar historische feiten moet men er niet uit willen leren kennen ⁴⁸⁾, hoogstens zal het degene die met de geschiedenis op de hoogte is, gelukken hier en daar een feit, zeer gecamoufleerd, terug te vinden.

⁴⁵⁾ De teksten, die Matthes in zijn Makassaaarsche Chrestomathie publiceerde, de *Ma's di* en de *Datu Museng*, zijn eerst in zijn tijd opgeschreven. Ter inleiding van een vertaling van de *Ma's di* gaf R. A. Kern in Kol. Tijdschr. 20 (1931) p. 186-188 een typering van dit soort dichtwerken.

⁴⁶⁾ De naam *sinrili's*, waarmede deze heldendichten worden aangeduid, is een algemene benaming voor gedichten van verschillende aard.

⁴⁷⁾ Dit gedicht werd enige jaren voor de oorlog voor mij in Djongaja genoteerd (hs. Matthes-stichting no. 182).

⁴⁸⁾ Ten bewijze hoe snel bij mondelinge overlevering, waarbij de verbeelding vrij spel heeft, de historische achtergrond gaat vervagen, kan ook gewezen worden op de legenden, die zich om de persoon van Sjaich Jusuf, de van oorsprong Makassaaarse mysticus uit de 17e eeuw hebben gevormd (vermeld in mijn bijdrage: De verering van Sjaich Jusuf in Zuid-Celebes, in Bingkisan Budi, opstellen aangeboden aan Prof. Ph. S. van Ronkel, 1950, p. 52). De verhalen over deze heilige zijn kennelijk eerst te boek gesteld, toen zij reeds lang in omloop waren.

Ziet men de voortbrengselen van de historiographische werkzaamheid van de bevolking van Zuid-Celebes in verband met hetgeen zij op ander gebied hebben gepresteerd, dan kan men zeggen, dat Makassaren, Boeginezen en Mandarezen, die als zeevaarders kaarten van nauwkeurige geographische aantekeningen hebben voorzien⁴⁹⁾, als wetgevers hun verordeningen hebben te boekgesteld, als beheerders van kapitalen in hun handschriften uitgebreide inventarissen hebben opgenomen, in hun notitieboeken preciese gegevens over wapens, huizen, schepen, en wat niet al hebben vastgelegd en in hun dagboeken de feiten van de dag zo nuchter hebben geregistreerd, ook in hun samenvattende historische overzichten en kronieken, bij alle beperktheid van doel, een grote mate van nauwkeurigheid aan de dag hebben gelegd, zodat, wat de bruikbaarheid der gegevens betreft, hun materiaal ook voor het wetenschappelijk onderzoek aan redelijke eisen voldoet. De historicus, die over de geschiedenis van Zuid-Celebes wil schrijven, zal in dit in het land zelf vastgelegde en bijeengebrachte materiaal een schat van onontbeerlijke gegevens vinden; wanneer men het systematisch gaat ontginnen, zal blijken, dat het ook voor de kennis van de geschiedenis van de omliggende landen in het Oosten van Indonesië op menig punt waardevolle aanvullingen zal kunnen geven.

A. A. CENSE.

Hoe verwrongen in het Tallo'se handschrift, dat één versie van deze legenden geeft, het historisch beeld is, blijkt reeds daaruit, dat Karaeng Karunrung, Jusufs tijdgenoot, daarin onder diens afstammelingen wordt genoemd (Matthes, Kort verslag, p. 9). Overigens komt de Tallo'se traditie meer aan orthodox islamietische opvattingen tegemoet dan de Goase overlevering; wordt in laatstgenoemde legende alleen gezegd, dat de moeder van Sjaich Jusuf vóór zijn geboorte naar het huis van de vorst van Goa overging, volgens het Tallo'se geschrift geschiedt dit — mijn mededeling t.a.p. zij hiermee verbeterd — nadat Jusuf geboren is, zijn ouders officieel gescheiden zijn, en zijn moeder door de vorst tot vrouw genomen is.

⁴⁹⁾ C. C. F. M. Le Roux, Boegineesche zeekaarten van den Indischen archipel, Tijdschr. Kon. Aardr. Gen., 2de s., LII (1935), p. 687-714.